

TORONYI ALEXANDRA

Az alföldi *barbaricum* szarmata kori települései

Az idők során a földből előkerült leletek számos információt szolgáltatnak az egykor élt népek történetének és kultúrájának megismeréséhez. Az eddig feltárt temetők a lakosság hagyományairól, viseleti szokásairól, kulturális-gazdasági kapcsolatairól adnak számot, míg a telepék a szellemi háttérrel, az életmódról festenek képet. Tanulmányomban az alföldi *barbaricum* I. és IV. század közé datált szarmata telepének bemutatása révén szeretnék betekintést nyújtani a rómaiak szomszédságában élő barbárok életmódjába.

1. Szarmaták a Kárpát-medencében

Mielőtt rátérnék a telepék bemutatására, essen néhány szó a szarmatákról. A szarmaták a sztyeppe iráni nyelvű népeinek összefoglaló megnevezése. Strabón négy csoportra osztotta őket (urgok, királyi szarmaták, jazigok, roxlánok), akik közül a jazigok éltek a legnyugatabbra, a Duna bal partján. Hogy pontosan kik is ők, az ma még tisztázatlan, annyi bizonyos, hogy az időszámítás kezdetén alán nyomásra elvándoroltak a Don és a Dnyeszter vidékéről, majd az Al-Dunán át elfoglalták a Kárpát-medencét, amelynek pontos ideje vitatott. A kutatás mai álláspontja szerint a Kr. u. I. század első évtizedeiben a jazigok megszállták a Duna-Tisza közének északi részét, majd fokozatosan vették birtokukba a déli területeket, ezáltal beékelődtek a római fennhatóság alatt álló Pannonia provincia és a dák uralom közé. A század végére átlépték a Tiszát, és elfoglalták a korábban dák irányítású Tiszántúlt, egészen a Felső-Tisza vidékéig. Dacia provincia megszervezésével (107) a jazigokat a Római Birodalom két határprovinciával szorította harapófogóba.

2. A szarmata *barbaricum* települései

A korábbi időszakokban feltárt szarmata telepék szerkezetéről keveset tudunk. Erre a legjobb magyarázatot Párducz Mihály adja: „...*csaknem valamennyi korábbi szarmata kori telepésátsnak az a hibája, hogy a munkákat elkezdtek, de nem fejezték be*”. Az autópályák építésekor zajló ásások azonban pozitív hatással voltak a kutatásra. A nagy felületek feltárásának köszönhetően lehetségessé vált, hogy a régészek minél több információt szerezzenek az egyes települések szerkezetéről, és ezáltal az egykor ott lakó nép életmódjáról.

A szarmata telepékek kapcsolatban a kutatás úgy tartja, hogy egészen a Kr. u. II. századig nem jelentek meg, ugyanis ez a keletről érkező nép egy ideig fenntartotta nomád életvitelét. A II. században azonban alkalmazkodva és megszokva az alföldi környezetet, áttértek az állattartó-növénytermesztő életmódra, amelynek már feltétele volt a tartós letelepedés. Az így létrejött telepék a folyók mentén találhatóak, illetve a vizekhez közeli kiemelkedő hátakon, dombokon. A települések szerkezete alkalmazkodott a természeti adottságokhoz, a lakosság életmódjához, etnikai összetételéhez, illetve a terület funkcionális szerepéhez.

A nagyfelületű feltárásokat megelőzően a kutatás mind földrajzilag, mind kronológiailag megpróbálta meghatározni a szarmata települések jellegzetességeit. Ezek alapján úgy vélték, hogy a Közép-Tisza vidéken és a Duna-Tisza közén élt lakosság településrendszere szétszórta, laza szerkezetű néha árokkal körülvett házakból, gazdasági épületekből, nagyszámú tároló-, és hulladékgyűjtőből állt. Ezzel szemben az északi területeken kevesebb volt a tárológyűjtő, ugyanis itt kevésbé játszhatott fontos szerepet a mezőgazdaság. Az időbeli síkot tekintve az a nézet alakult ki, hogy a II–IV. sz. elejéig az ipari és az élelmiszertartósító kemencék, füstölők a telep szélén helyezkedtek el, míg a későbbi szarmata korban sok kisebb majorság alakult ki, az ipari és a feldolgozó jellegű építmények csak egy-egy portához tartoztak. Az egyre nagyobb területeken végzett ásatások jelenségeinek térképre vetítésekor azonban kiderült, hogy nem lehet ilyen egyszerű választóvonalat húzni. A nagy kiterjedésű falvak struktúráját az egyes településjelenségek sűrűsödése, illetve ritkulása határozza meg, amely alapján jól kivehető, hogy a különböző funkciójú területek elkülönültek. Emellett figyelembe kell venni azt is, hogy bizonyos településrészletek egy időben működtek, míg más területeket felhagytak.

3. A települések jelenségei

3.1. Árkok

A településeken előkerült árkok változatos mélységgel, hosszúsággal, tájolással, formával (ívesen hajló, körszerű, derékszögben megtörő) rendelkeznek. Az elhelyezkedésük, méretük és betöltésük alapján több funkciót is betölthettek. A telepet, településrészleteket körülvevő árkok védelmi szerepet láttak el. A közösség életterének, gazdasági egységeinek határaiként funkcionálhattak a Tiszaeszlár-Bashalom, Nyírtura-Várrét, Kiskunfélegyháza-Pap-dűlő, Gyoma 133 lelőhelyeken előkerült mélyedések. Egyes lelőhelyeken a magasabb területről lefolyó víz elterelésére, a csapadékvíz elvezetésére szolgálhatott, illetve az ártérrel szembeni telepek esetében vízvédő árokként funkcionálhatott. Szélvédő árkok lehettek Biharkeresztes-Ártánd-Nagyfarkasdombon, ahol a kemencéket ívesen kerítették körbe az árkok. Ennek magyarázatát az ásató, Nepper Ibolya abban látta, hogy a tüzet az uralkodó széljárás irányába épített tűzhelyvédővel óvták.

3.2. Épületek

A telepeken feltárt objektumokról olykor nehéz eldönteni, hogy pontosan milyen funkciót is tölthettek be. Elsősorban a jelenség alakja, illetve a benne lévő cölöp- és karólyukak, egyéb mélyedések és a körülötte lévő más objektumok (gyűjtő, kút) alapján szokták meghatározni, hogy éppen házról, műhelyről vagy egyéb gazdasági épületről van-e szó. Az értelmezésben a leletanyag is segít.

Mielőtt rátérnék az épületek régészeti szempontú vizsgálatára, érdemes néhány szót szólni a forrásokról. A szarmata építményekről mind képi ábrázolások, mind írott adatok szólnak. A kutatás feltételezi, hogy Traianus oszlopán látható felszíni házak között szarmata kunyhók is lehetnek, biztosabb forrás azonban számunkra Ammianus Marcellinus leírása, aki kétféle háztípust említ meg: „*Mihelyt a helyszínre értek a mi katonáink, a barbárok vérére szomjuhozva széthányták könnyű szalmakunyhóikat és öldösték őket; nem védett meg a haláltól senkit sem még a legerősebb gerendákból összerótt ház sem.*”

A régészeti kutatások alapján megállapítható, hogy nemcsak az egész szarmata *barbaricum*-ban, hanem egy adott településen is különböző méretű és szerkezetű épületek figyelhetők meg. A szerkezet meghatározását a házban lévő cölöplyukak elhelyezkedése segíti, a benne lévő további jelenségek (gyűjtő, kemence, padka) pedig mutatják az épület

belső felosztását. A szarmata kori háztípusokkal, tipológiai rendszerezésükkel több kutató is foglalkozott. Lelőhelyen belüli csoportosítást végzett Párducz Mihály és Korek József az ózdi Stadion építéskor előkerült objektumok alapján. Az épületek mérete, a tartóelemek és a házban előkerült jelenségek szerint hét csoportot különítettek el. Az egész korszakra vonatkozó kutatást végzett Béres Mária a szatymazi cölöpvázás építmények tárgyalása kapcsán, illetve Vékony Gábor a Pilismarót-örtorony környékén előkerült telepnyomok vizsgálata során. Béres Mária négy csoportra osztotta az eddig előkerült házakat: cölöpvázás és cölöpvázás paticsfalú felszíni épületek, felszíni süllyesztett padlójú, bizonytalan szerkezetű, többnyire paticsfalú épületek, földbe mélyített épületek és végül a földbe mélyített sövényvel bélelt falú vagy felmenő sövény szerkezetű, ág- és nádpaticsos falú épületek. A földbe mélyített épületeken belül különbséget tett a földbe mélyített, felmenő fallal nem rendelkező veremházak, a félig földbe mélyített felmenő falú gödörházak és a felszín közeli, süllyesztett padlójú építmények között. Az egész szarmata korra jellemző a földbe mélyített házak használata. Ezek alakja, mérete változatos: négyzetes, téglalap alakú szabálytalan, lekerekített sarkú. Mélységük alapján két csoportra oszthatók: gödörházak és veremházak. Előbbinek a népi építészet azokat az épületeket nevezi, amelyek 40–100 cm-ig mélyülnek a földbe, utóbbihoz az ennél mélyebbeket sorolja. A falazattal kapcsolatban beszélhetünk cölöplyukas, felmenő falú földbe mélyített házakról, ahol a gödör aljából indul a fal, emellett van a gödör szélén álló, felmenő fal. Szerkezetére jellemző, hogy karóváz, vesszőből vagy nádból font, sárral tapasztott. A tetőzet kialakítását a cölöplyukak elhelyezkedése, elrendeződése mutatja. A tartóoszlopok helye és száma alapján több típus különíthető el. Lokálisan előfordulhatnak a ház belső terében, illetve a gödrön kívül. Ezek alapján ha egy oszlop az építmény közepén helyezkedett el, akkor sátoztetőről, kúpos tetőről beszélünk. Két oszlop esetében, amelyek az épület középtengelyében, a hosszabb vagy a rövidebb oldal mentén vannak, nyeregterőről van szó. Ha mind a négy sarokban található tartóoszlop, akkor ágasfás-szelemenés tetőről beszélünk. Természetesen ez a fajta csoportosítás egy kissé erőltetett. Számos olyan eset van, amikor másként helyezkednek el a cölöplyukak. Nem mellesleg azt is meg kell jegyezni, hogy az idők során a tartógerendák nyomai eltűntek. Tehát csak feltételezésekkel élhetünk. A cölöpnym nélküli építmények szerkezete kérdéses a kutatásban. Egyesek úgy vélik, hogy a tartóoszlopok nemcsak a házban belül, hanem azon kívül is lehettek. Ezt a megoldást többek között azért tartják előnyösnek, mert így az épülethez felszíni rész is csatlakozhatott növelve ezáltal a lakóépület belső terét. Mások szerint lehetséges, hogy azért nincsenek cölöplyukak, mivel a padlóhoz képest sekélyebben helyezkedtek el, és így a talaj erős igénybevétele miatt eltűntek. Újhartyánon és Gyomán előkerült agyagtégla-darabok alapján azt az elméletet is felvetik, hogy a cölöpnym nélküli házakban vályogtéglaból készült falak álltak. A szarmata házak felmenő falairól azonban eddig kevés információval rendelkezünk.

A tetőszerkezet megvitatása után érdemes néhány szót szólni az építmények belsejéről is. Elsőként a bejártról, amelyet az építményben kialakított lejtős rész mutat, sok esetben azonban nem lehetett kimutatni; kivételt csak néhány lelőhely jelent. Ugyanez a helyzet a padló esetében is. Többnyire tapasztott, döngölt, de nem minden esetben lehet megfigyelni. Ami a tüzelőberendezéseket illeti, a szarmata házak többségében nincsenek ezekre utaló nyomok. Néha azonban az épületen belül előfordulnak kisebb gödrök, melyek valószínűleg vagy tárolóként vagy munkagödörként szolgáltak.

Házaknak nevezik a kis alapterületű objektumokat, amelyekben tűzhely és kemence nyoma van. A kemence nélküli építmények rendeltetése vitatott. E kérdés fejtegetésével már az antik auktorok munkáiban is találkozhatunk. Plinius Germaniával kapcsolatban azt írja, hogy a barbárok a textíliákat földbe ástott építményekben készítik el. Tacitus ezzel szemben úgy véli, hogy ezek az épületek tárolóhelyként szolgálnak. Egyes régészek a tacitusi nézet bizonyítékát látják ebben beteljesülni, mások azonban úgy tartják, hogy azokban a házakban, amelyekben nincs fűtőberendezés, valószínűleg csak ideiglenesen szálltak meg. Wicker Erika a Kiskunfélegyháza-Autóspihenőnél végzett ásatás során előkerült cölöplyuk és kemence nélküli házakat, amelyek nagyszámú tárológödör közelében helyezkedtek el, csőszházaknak interpretálta. A nagy alapterületű, több cölöplyukkal és karólyukkal ellátott építményeket a kutatás gazdasági épületeknek feltételezi. Azokban az objektumokban, amelyekben karólyukak – mint például a szövőszékek lábai –, illetve salakok kerülnek elő, műhelyként funkcionálhattak.

Végezetül néhány szót még a karámokról. A karámok a telep szélén helyezkedtek el, általában árokkal körbevéve. Alakjuk alapján lehetnek téglalap, rombusz, illetve négyzet alakúak, méretük változó.

3.3. Gödrök

A gödrök, ugyan néhol nagyobb, néhol kisebb számban, de minden korszak településén megtalálhatóak. Számos formai, méretbeli variációjuk van. Többnyire kerek, ovális, olykor szabálytalan szájúak. Leggyakrabban méhkas és hengeres alakúak, de vannak még fülkével ellátottak, lefelé szűkülők vagy szélesedők, körte formájúak, szabálytalan alakúak, csonkakúposak. Formájuk erősen meghatározza a funkciójukat: a méhkas és a hengeres gödröket tárolóveremként használhatták, míg a szabálytalan alakúak valószínűleg agyaggyerő-helyként szolgáltak. A felhagyott gödrök később szemétdörmként álltak a lakosság rendelkezésére, illetve kemencéket alakítottak ki bennük. A méhkas, illetve hengeres alakú gödröknél olykor megfigyelhető, hogy az objektum alja és fala agyaggal lett kitapasztva (Kunszentmárton, Szegvár-Oromdülő), vagy tüzelésnyomokkal tarkított (Újhartyán), amelyek a tárolás előtti tisztítási tevékenységre, és a későbbi védelemre utalnak. Egyes lelőhelyeken a gödrök környékén karólyukakat figyeltek meg, amelyek a gödrök lefedésére, védelmére szolgáló tetőszerkezet tartóelemei lehettek. Néhány szót kell még említenünk a gödöröklakról. Kivitelezésük változatos. Vannak nagy méretű, rézsűs lejárátú (Nyírtura-Várrét) típusok, aztán lejáratos, kerek alakú gödrök (Nagymágocs-Paptanya), illetve keskeny, hosszúkás gödrök, amelyek alján sekély bemélyedések vannak – talán itt feküdhetek az állatok (Szegvár-Oromdülő, Fajszt-Dusnok).

3.4. Kutak

A kutak mindig is nagy jelentőséggel bírtak a települések életében. Egyrészt vízzel látták el az adott népet és állatállományát, másrészt miután megszüntették ezeket, másodlagosan is fel tudták használni. A régészeti kutatásban is vitathatatlanul fontos szerepet játszanak: segítik a kronológiai megfigyeléseket, illetve információul szolgálnak a lakosság életmódjáról, és az őket körülvevő környezetről. Kialakításukat, szerkezetüket nagyban befolyásolta a környező talaj fajtája, a tiszta víz mélysége, illetve, hogy az adott közösségnek milyen építőanyag állt rendelkezésére. A talaj szerkezete alapján a homokos, kavicsos földnél sekélyebb mélységben is feltörhet a víz, így a kutak nem olyan mélyek. Előnye, hogy a talaj megszűri a vizet, de laza szerkezete miatt aknafallal bélelni kell. Kemény, kötött agyagos föld esetében a víz mélyebb rétegekből tör felszínre. Az akna fala

szilárd, de a biztonság kedvéért kibélelik. Az aknafal bélelésére a szarmaták fát használtak, amely csak különleges környezetben marad fenn (Polgár-Kengyel-köz).

Szerkezetüket tekintve többféle variációban fordulnak elő. Az aknatípus alapján beszélhetünk meredek, hengeres falú kútról, ahol az aknafal lehet egyenes, illetve egyenetlen, és beszélhetünk szűkülő, padkás kialakítású, keskeny és meredek aknafalú kutakról (Kompolt-Kistért-tanya). Lépcsőzetes osztású jelenségek kerültek elő Gyoma 133 lelőhelyen, ahol a kutak felső részében az aknafalban egy járószintszerű „belépő felületet” alakítottak ki, majd ebbe mélyült a kútakna. Funkciója valószínűleg a beomlás veszélyének elhárítását szolgálta. A telepszerkezetben való elhelyezkedésük funkciótól függött. A településen belül a lakosságot látták el. Utóbbi esetben az figyelhető meg, hogy vagy egy-egy házhoz tartoztak, vagy pedig központi helyeken voltak. Telepen kívülként az állattállományt szolgálták, emellett az ipari objektumok, műhelyek mellett is megtalálhatóak voltak.

3.5. Tüzelőberendezések

A tüzelőberendezések alatt értjük a szabad tűzhelyeket – tüzelőhelyeket, a külső kemencéket, a házbeli kemencéket, illetve az akna-, füstölő-, aszalókemencéket. Funkciójuk szerint sütöttek-főztek bennük, illetve egyéb ipari célokra is felhasználták őket (edényégetés, vasolvasztás). A telepeken a tüzelőberendezések védelmi okokból többnyire a szabadban, a házaktól távol helyezkedtek el. Ezek környékén szerencsés esetben cölöplyukakat is meg lehetett fogni, amelyek a tüzelőberendezés védelmét szolgáló tetőszerkezet tartógerendáira utalnak. Olykor azonban egy-egy házban, vagy ahhoz kapcsolódva is előfordultak (Tiszeszlár-Bashalom, Szegvár-Oromdűlő). Ezekből többnyire a sütőfelület, ritkán a boltozat is megmaradt. A telepszerkezetben való elhelyezkedésük mellett az egymáshoz, illetve más objektumokhoz való viszonyuk megfigyelése is fontos. Sándorfalva-Eperjes lelőhely esetében az edényégetésre használt kemencét egy gödörrendszer oldalába vájták. Gyakran fordul elő az is, hogy miután a gödör elveszítette funkcióját, kemencét vájtak bele („gödörkemence”). Ennek a kivitelezésnek az lehet az oka, hogy télen, illetve hideg időjárás esetén a kemence lehűlési idejét meg lehetett hosszabbítani. Elő szokott fordulni az is, hogy egy-egy előtérgödörhöz több kemence tartozik, ezek az úgynevezett kemencebokrok (Szeged-Kiskundorozsma-Nagyszék II. lelőhely). Az akna-, a füstölő-, és az aszalókemencék a településen külön komplexumot alkotnak. Szerkezetileg állnak egy tüzelőgödörből, egy füstölő/aszalógödörből és a két objektumot összekötő kürtőből, amelyen keresztül a füst áramlott egyik helyről a másikra, miközben lehűlt. Szeged-Kiskundorozsma-Nagyszék II. lelőhelyen különleges jelenségre figyeltek fel az ásatók. Az egyik kemence feltárásakor a beszakadt boltozat alatt egy fazekat találtak, amelyben tojásmaradványok voltak. Ez az eset jól illusztrálja a tüzelőberendezések használati módját.

4. A településszerkezet

Általánosságban elmondható, hogy az árkok a telepen belül és kívül egyaránt előfordultak. A kárárok szintén telepen kívül találhatók, miként a füstölő szerkezetek, szabadtéri kemencék. A tárológödörök, az ipari objektumok a házak között és a telep szélén is megtalálhatóak. A kutak a telepen belül és kívül egyaránt működtek.

Néhány, nagyobb területen végzett feltárás esetében rekonstruálhatóvá vált a település bizonyos részeinek egymáshoz való viszonya, funkcióbeli meghatározása. Szeged-Kiskundorozsma-Nagyszék II. lelőhelyen a szarmata telep szerencsésen az autópálya

nyomvonalába esett. Az anyag értékelésekor lehetségessé vált az intenzív és kevésbé intenzív részek elkülönítése, illetve az állattartás helyének, a tartósítás helyének a meghatározása. A településen belül a házak utcás elrendeződésben helyezkedtek el. Kiskunfélegyháza-Autóspihenő, Izsáki út lelőhelyen az autópálya nyomvonalát szépen követte a szarmata település. Az anyag feldolgozásakor több részre sikerült osztani a falu belső struktúráját: külterület 1. (vermes-gödrös rész), külterület 2. (a falu első házai, később az állattartás színhelye), külterület 3. (állattartás színhelye), külterület 4. (több részből áll: árokkal körülvett üres rész, állattartás színtere és egy meghatározhatatlan korú rész), belterület, és a telephez tartozó temető. Az objektumok térképre vitelekor láthatóvá vált, hogy a falu és az állattartás színhelye milyen jól elkülönült. Ugyanez érvényesül Szihalom-Pamlényi-tábla lelőhelyen is. Polgár-Kengyel-köznél is sikerült egy jól tagolt településrendszert megfogni. A települést kettős árokrendszer veszi körül. Az előkerült 22 házhoz nyugati oldalról vermek kapcsolódtak. A házak keleti oldalán földbemélyített, négyszögletes alapú építmények (13 db) voltak, amelyek valószínűleg gazdasági funkciót láttak el (műhely, füstölő, tartósító, kamra, csűr). A telepen kívül nagyméretű alaktalan gödrök voltak, amelyek valószínűleg agyaggyerő-helyekként szolgálhattak, később azonban hulladékgödrökké váltak. Ugyanitt tűntek fel azok a V-alakú gödrök, amelyeket hústartósításra, füstölésre alkalmazhattak. Szintén a külterületen fordultak elő a szabadtéri kemencék. A telep zárt, a házak soros, utcás elrendeződésben voltak. Pusztulási réteget nem sikerült megfogni, fokozatosan hagyták el a területet. A településre a jól tagolt belső felépítés, a térfelosztás megfelelő szabályai érvényesülnek. Más települések esetében is jól megfigyelhető a lakóterület felosztása. Utcás elrendezés jellemző Szatymaz lelőhelyre, laza szerkezet figyelhető meg Gyoma 133 és Kompolt-Kistéren. Az ipari jellegű objektumok elkülönülése szépen kirajzolódik a gyomai telep déli részén. Kompolt-Kistéren kútkörzetek alakultak ki az ipari jellegű tevékenységek miatt. Külterületet sikerült azonosítani Kiskunfélegyháza-Pap-dűlő és Nyírtura-Várrét lelőhelyen. Gazdasági-nagycsaládi alakulat szerinti tagoltság jellemző Biharkeresztes-Ártánd-Nagy-, Kisfarkasdomb, Nagymágocs-Paptanya településére. Utóbbinál az is megfigyelhető, hogy a különböző rendeltetésű objektumok sávokban helyezkednek el.

*

Az utóbbi években folytatott nagyfelületű feltárások lehetővé tették, hogy a szarmata települések belső szerkezetét a kutatás behatóbban tanulmányozza. Egy telep struktúrájának meghatározása azonban nem egyszerű feladat. A belső felépítés megállapítása függ az ásatásra kijelölt terület nagyságától, a megfelelő mintavételtől – optimális esetben a település a feltárandó terület nyomvonalát követi – és az objektumok milyenségétől. Az ásatások során feltárt jelenségek azonban így is sok adalékkal szolgálnak az egykor az Alföld területén élő nép életmódjához.

Irodalom

Források

AMMIANUS MARCELLINUS: PIRCHALA I.: *Ammianus Marcellinus reánk maradt történeti könyvei I–II.* (ford. PIRCHALA Imre), Budapest 1916.

PLINIUS: *A természet históriája* (ford. TÓTH István), Budapest 1987.

TACITUS: ORTUTAY Gy.–PAMLÉNYI E.: *Tacitus, A germánok eredete, földje, szokásai és népei* (ford. SZABÓ Árpád), Budapest 1961.

Szakirodalom

BÉRES M.: Cölöpvázas szarmata kori épületek a szatymazi határban (előzetes beszámoló). *A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 7 (2005) 199–234.

GALLINA Zs.: Tüzelő berendezések egy szarmata településen (M5 AP 52/E). *Múzeumi Kutatások Bács-Kiskun Megyében* 1998 (1999) 153–166.

HAJDÚ Zs.–NEPPER M. I. (et al.): Polgár-Kengyel-köz. In: RACKY P.–KOVÁCS T.–ANDERS A.: *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*. Budapest 1997, 106–109.

ISTVÁNOVITS E.–LÖRINCZY G.–PINTYE G.: A szegvár-orom-dülői császárkori telep. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve–Studia Archaeologica* 7 (2001) 51–114.

KOVALOVSKY J.: *Településásatások Tiszaeszlár-Bashalmon (Bronzkor, III–IV. ÉS IX–XIII. század)*. Budapest 1980. (Fontes Archaeologici Hungariae)

NEPPER M. I.: Császárkori szarmata telep Biharkeresztes-Ártánd-Nagyfarkasdombon. *A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve* 1982 (1984) 101–250.

PÁRDUCZ M.: Adatok a magyarországi szarmaták társadalomtörténetéhez. *Archaeologiai Értesítő* 79 (1952) 39–47.

PÁRDUCZ M.–KOREK J.: Császárkori telep Ózd. *Archaeologiai Értesítő* 85 (1958) 18–36.

PINTÉR L.: Szarmata falu Fajsz és Dusnok között. *Múzeumi Kutatások Bács-Kiskun Megyében* 1997 (1998) 35–38.

PINTYE G.: Szarmata településrészlet Nyírtura-Várrét közeléből (Nyíregyháza, keleti elkerülő út 37. lh.). *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 48 (2006) 239–254.

SÓSKUTI K.: Szarmata kori településrészlet Kiskunfélegyháza, Pap-dűlő (451/3.) lelőhelyen. *A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 7 (2005) 235–272.

SZALONTAI Cs.–TÓTH K.: Szeged-Kiskundorozsma-Nagyszék II. (26/72., M5 NR 34. lelőhely). In: SZALONTAI Cs.: *Úton útfélen*. Szeged 2003, 69–81.

VADAY, A.: Roman period Barbarian settlement at the site of Gyoma 133. In: BÖKÖNYI, S.: *Cultural and landscape changes in South-East Hungary II. Prehistoric, Roman Barbarian and late Avar settlement at Gyoma 133 (Békés County Microregion)*. Budapest 1966, 51–286.

VADAY A.: Kompolt-Kistéri-tanya. In: RACKY P.–KOVÁCS T.–ANDERS A.: *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*. Budapest 1997, 93–98.

VADAY A.: *Kompolt-Kistéri. Újkőkori, bronzkori, szarmata és avar lelőhely. Leletmentő ásatás az M3-as autópálya nyomvonalán*. Eger 1999.

VADAY A.: Kutak Kompolt, Kistéri-tanya lelőhelyen. *Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve* 35 (1999) 93–135.

VADAY A.–SZEKERES Á.: Megjegyzések az Alföld korai szarmata telepeinek kérdéséhez. (A jazyg bevándorlás és a megtelepedés kérdésköre). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve–Studia Archaeologica* 7 (2001) 231–298.

VADAY A.–VÖRÖS I.: Szarmata település Kunszentmártonban. *A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 1979–1980 (1980) 117–139.

VÁRADI A.: Szihalom-Pamlényi-tábla. In: RACKY P.–KOVÁCS T.–ANDERS A.: *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*. Budapest 1997, 117–119.

- VARGHA, L.: Untersuchung der Gebäude der kaiserzeitlichen Wohnsiedlung von Ózd. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 10 (1957) 195–205.
- VÉKONY G.: Koranépvándorláskori telepnyomok Pilismaróton. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* (1985) 85–96.
- VÖRÖS G.: Későszarmata fazekasműhely Sándorfalva-Eperjesen. *Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében* (1982) 27–36.
- VÖRÖS G.: A Nagymágocs-Paptanyai későszarmata telep feltárásának eredményei (1983–1984). *Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében* (1984) 18–21.
- VÖRÖS G.: Településszerkezet és életmód az alföldi szarmaták falvaiban. In: HAVASSY P.: *Jazigok, roxolánok, alánok. Szarmaták az Alföldön*. Gyula 1998, 49–66. (Gyulai Katalógusok 6.)
- WICKER E.: M5 125. Kiskunfélegyháza-Autóspihenő szarmata kori település és temető. *Múzeumi Kutatások Bács-Kiskun Megyében* 1994 (1995) 199–206.
- WICKER E.: Egy szarmata falu külterülete (M5 125. Kiskunfélegyháza-Izsáki út). Feltárások 1995–1996. évben. *Múzeumi Kutatások Bács-Kiskun Megyében* 1995–1996 (1997) 73–80.

Colonies sarmatiennes du barbaricum de la Grande Plaine hongroise

On reçoit de nombreuses informations sur l'histoire et la culture des peuples d'autrefois pendant les découvertes. Dans mon mémoire, en passant en revue les sites sarmatiens, je voudrais vous donner un aperçu de la vie des Barbares qui ont vécu dans le voisinage des Romains. La matière archéologique des sites datant des 1er–4e siècles après J.-C. fournit les éléments de base de cette recherche.

Les Sarmates, dont le nom désigne toute une série de peuples de steppe de langue iranienne, ont fait leur entrée dans le bassin des Carpathes dès le début du 1er siècle après J.-C. Les chercheurs sont d'accord sur le fait que leurs colonies n'ont paru qu'au 2e siècle, comme pourquoi ils ont longtemps conservé leur mode de vie nomade avant de s'adapter aux conditions environnementales de la plaine. Ils se sont installés sur des terrains qui offraient des conditions favorables à la vie, ainsi sur les rives de fleuves, sur des collines près d'eaux. La recherche a essayé de définir les caractères géographiques et chronologiques des colonies sarmatiennes, mais on doit garder une certaine réticence vis-à-vis de leurs constatations.

C'est la position des fosses, des édifices, des excavations, des puits et des installations de chauffage qui définit la structure des colonies. Déterminer la fonction des objets divers n'est pas toujours facile, ce qui s'explique avec la dégradation des indices archéologiques.

La structure des colonies sarmatiennes découvertes aux époques prénaturées est peu connue. Mais les fouilles dues à la construction des autoroutes ont fourni à la recherche un grand nombre de nouvelles indices. Son avantage a été qu'on a pu faire des fouilles sur de grandes surfaces, et par là, on a réussi à reconstruire les relations qui réunissaient les différentes parties de la colonie, et ainsi, déterminer leur fonction. Cependant on a rencontré une difficulté aussi: l'emplacement de la colonie et le lieu des fouilles devraient coïncider ce qui n'est pas toujours le cas.